ПРИМІТКА

Правила нормальності будуть тимчасово скасовані, поки розробляють нові правила. Нові правила можуть бути не такими, як старі. Годі навіть здогадатись, якими вони будуть.

Мабуть, найкраще, що можна зробити, — уникати конфліктних ситуацій, проводити решту дня в ліжку, заспокоюватись.

Або ж, якщо це здається нудним, я можу повести вас на прогулянку.

1. ВИКОРИСТАННЯ «ПРОСТИХ ЗАСНОВКІВ» НАЗВАНО ХИБНИМ

Том Мішкін пробирався крізь Малу Маґелланову хмару на малій швидкості світла, просуваючись вправно, але не поривно. «Безстрашний-III», його космічний корабель, був навантажений замороженими хвостами південноафриканських лангуст, тенісними кросівками, кондиціонерами, апаратами для виробництва солодового молока та іншими товарами повсякденного попиту, призначеними для поселення на планеті Дора-V. Мішкін дрімав у великому командному кріслі, заколисаний вогниками, які перебігали на контрольній панелі, і тихим клацанням вимикачів. Думав про нову квартиру, яку планував купити в містечку Перт-Амбой-басмер за десять миль на схід від Сенді-Гука. У передмісті можна мати трохи тиші та спокою, хоча проблема сполучення підводним човном…

Клацання одного з вимикачів обернулося на дзенькіт.

Мішкін випростався в кріслі: його вухо пілота повсякчас начувало аварію, що її могло б не бути, але яка часто ставалася.

Дзень, дзень, дзень, хрусь.

Так. Сталася аварія.

Мішкін тяжко зітхнув — то було особливе, властиве пілотам зітхання, обтяжене передчуттям, фаталізмом, невдоволенням. Він чув, що аварія сталася десь глибоко в нутрощах корабля. Аварійне табло (призначене начебто тільки для реєстрації ударів ззовні) стало фіалковим, потім червоним, пурпуровим, а далі чорним. Корабельний комп'ютер прокинувся зі своєї досить тривалої догматичної дрімоти й пробурчав:

— Аварія, аварія, аварія.

— Дякую, я вже знаю, — мовив Мішкін. — Де вона і яка саме?

— Аварія у вузлі L-1223A. Назва за каталогом: перехідний блок замкового клапана з лівого борту і кільцевий фіксатор. Безпосередня причина аварії: 8 (вісім) зігнутих болтів плюс спіральна тріщина в ніші фіксатора. Опосередкована причина: кутове пресування згаданих вузлів призвело до молекулярних змін у будові металу, і ці зміни спричинили стан, відомий як утома металу.

— Угу. Але чому? — запитав Мішкін.

— Припущення щодо першої причини: кілька болтів у названому клапані зігнулися від надмірного тиску, тому життя клапана в зборі зменшилося до 84,3 годин роботи замість 195,441 років, зазначених у специфікації.

— Чудово, — зітхнув Мішкін. — А що відбувається тепер?

— Я ізолював той відсік і вимкнув головний привід.

— Плавання проти течії космічної річки без весла, — прокоментував Мішкін. — Чи можу я взагалі використовувати головний привід достатньо довго, щоб добутися до найближчого центру технічного обслуговування кораблів?

— Ні. Використання зламаного вузла негайно спричинить кумулятивні викривлення в інших частинах головного приводу, що призведе до повного руйнування, вибуху, смерті й довічної чорної мітки у твоєму послужному списку. Тобі ще й випишуть рахунок за новий космічний корабель.

— Що ж, я, звісно, не хочу мати чорних міток у послужному списку, — сказав Мішкін. — Що мені робити?

— Твій єдиний здійсненний варіант вибору — усунути й замінити зламаний вузол. Для

задоволення таких нагальних потреб на різних ненаселених планетах створено склади запасних частин. Найближча планета до твоїх теперішніх координат — Гармонія-II, 68 годин звідси на запасному приводі.

— Звучить доволі просто, — мовив Мішкін.

— Теоретично.

— А практично?

— Ускладнення бувають завжди.

— Наприклад?

— Якби ми знали, — відповів комп'ютер, — тоді ускладнення не були б дуже складними, правда?

— Думаю, так, — погодився Мішкін. — Гаразд, визначай курс і летімо.

— Слухаю й виконую, — сказав комп'ютер.

ВИКОРИСТАННЯ «ЧИСЛЕННИХ ЗАСНОВКІВ» НАЗВАНО ПЛУТАНИНОЮ

Учора в ексклюзивному інтерв'ю засобам масової інформації професор Девід Г'юм із Гарвардського університету заявив, що послідовність не зумовлює каузального зв'язку. Коли його попросили висловитись докладніше, він зазначив, що послідовність лише нагромаджує, але не породжує.

Ми запитали доктора Іммануїла Канта, що він думає про це твердження. Професор Кант у своєму кабінеті в Каліфорнійському технологічному інституті здавався прикро враженим. «Воно, — мовив він, — пробудило мене від моєї догматичної дрімоти».

2. ШАЛЕНІ СИНЕСТЕЗІЙНІ УДАРИ

Мішкін відхилився назад у кріслі й заплющив очі. Але з'явилися прикрі ознаки: порушення співвідношень різних чуттів, референтні ідеї, гарячі спалахи. Розплющив очі. Теж нічого хорошого. Потягся рукою до перекидної пляшки. Етикетка повідомляла: «ЯКЩО ЩОСЬ ПІДЕ НЕ ТАК ПІД ЧАС ПОЛЬОТУ, ВИПИЙ». Мішкін випив, потім помітив етикетку з іншого боку пляшки: «ЯКЩО ЩОСЬ ПІДЕ НЕ ТАК ПІД ЧАС ПОЛЬОТУ, *НЕ* ПИЙ».

Один радіоприймач тихо нарікав сам собі: «О Господи, мене вб'ють. Я знаю, що мене вб'ють. Чому я взагалі зголосився їхати в цю безумну подорож? Мені недостатньо було просто сидіти

коло вікна в Галлікрафтерсі й вивчати краєвид. Ні, мені кортіло бути активним. І де я в біса тепер?»

Мішкін не мав часу на радіо. Він мав свої проблеми. Принаймні він визнавав, що вони — його. Важко бути впевненим.

Він з'ясував, що лише уявляв, ніби розплющив очі. Тому розплющив очі. Але чи насправді? Мішкін збирався знову розплющити очі — у разі, якщо він знову це собі лише уявив, — однак стримав себе, уникнувши отак справді прикрої форми безкінечної регресії.

Радіо бурмотіло знову: «Господи, я не знаю, куди я лечу. Якби я знало, куди лечу, я б не полетіло. Але не знаючи, куди я лечу, я не знаю, як не летіти туди, бо не знаю, куди прямую. Хай йому біс, не так воно мало бути. Мене запевняли, що буде весело».

Мішкін швидко ковтнув із перекидної пляшки. «Гірше бути не могло», — вирішив він, і це свідчило, як багато він знає.

Здається, була потрібна рішучість. Мішкін випростався в кріслі. Сказав:

— А тепер слухай. Ми й далі діятимемо, спираючись на засновок, що ми ті, ким здаємося цієї миті, і будемо такими невизначено довго. Це наказ. Зрозумів?

— Усе йде під три чорти, а він ще накази віддає, — відповів програвач. — Джеку, що з тобою, невже ти думаєш, ніби це чортова *субмарина* абощо?

— Ми мусимо тягти в один гуж, — проказав Мішкін, — інакше нас усіх розтягне в різні боки.

— Трюїзми, — проказало крісло. — Ми всі можемо загинути, якщо він скотився до трюїзмів.

Мішкін здригнувся і знову приклався до перекидної пляшки, потім мерщій поставив її, перш ніж пляшці випала нагода випити його. Відомо, що пляшки чинять так, і ніколи [...] не знаєш, коли поміняються ролі.

— Тепер я маю посадити цей корабель, — мовив Мішкін.

— Страхітливий задум, — прокоментувала контрольна панель. — Але вперед, грайся в ігри, якщо тобі так кортить.

— Заткнися! — розсердився Мішкін. — Ти контрольна панель.

— А що ти відповіси, якщо я скажу тобі, що я психіатр середніх літ із Нью-Йорка і що те, як ти називаєш мене контрольною панеллю — під цими словами ти маєш на увазі *контрольовану панель* чи *шрапнель*? — свідчить, що коїться у твоїй голові: ти готуєшся до сутички?

Мішкін вирішив ще трохи випити з перекидної пляшки. Він мав уже досить усякого клопоту. Щодуху висякав носа. Спалахнули вогники.

Із багажного відділу вийшов чоловік у синій формі й попросив: «Квитки, будь ласка». Мішкін подав квиток, чоловік закомпостував його.

Мішкін натиснув кнопку, що сприйняла те зусилля, мов людина. Почулися стогони і зойки. Він уже пішов на посадку?

3. НОВИЙ «ГЕНЕРАТОР ІМОВІРНОСТІ» НАКАЗАВ ЛІКУВАТИ ШИЗОФРЕНІЮ

Склад на планеті Гармонія був великою яскраво освітленою спорудою, уся — неіржавна сталь і скло, остаточний вигляд, як у супермаркету в Маямі-Біч. Мішкін посадив корабель, вимкнув двигун і поклав ключ до кишені. Ходив сяйливими коридорами повз полиці, заставлені тацями з транзисторами, силіконовими контейнерами, паровідновлювачами, смаженою, замороженими пакетами з гліколевим розчином, дитячими спектрометрами, свічками запалювання, коаксіальними гучномовцями, тюнерними модулями, вітаміном B6 у капсулах

із фольги і практично всім, що може знадобитися мандрівникові на далекі відстані у внутрішньому мікрокосмі та космічному просторі.

Мішкін підійшов до центральної комунікаційної панелі й запитав про запчастину L-1223A.

Чекав. Минали хвилини.

— Агов! — гукнув Мішкін. — Що сталося? У чому річ?

— Мені дуже шкода, — відповіла контрольна панель. — Витаю у хмарах. У мене якраз трапився доволі тяжкенький період.

— Та що сталося? — нетерпеливився Мішкін.

— Труднощі, багато труднощів, — відповіла панель. — Справді, ти навіть уявити собі не годен. У голові просто паморочиться. Я, звісно, висловлююсь образно.

— Як для контрольної панелі ти розмовляєш дуже химерно, — з підозрою мовив Мішкін.

— У наші дні контрольні панелі вже наділені особистостями. Завдяки цьому ми здаємося менш *нелюдськими*, якщо ти розумієш, про що я.

— То що ж тут не так? — поцікавився Мішкін.

— Що ж, думаю, значна частина цього безладу — це *я*, — сказала контрольна панель. — Знаєш, коли дати комп'ютеру особистість, це… гаразд, немов подарувати йому здатність *відчувати*.

А якщо ми спроможні *відчувати*, тоді годі сподіватися від нас, що ми й далі виконуватимемо колишні бездушні дії. Я маю на увазі, що моя особистість не дає мені змоги виконувати роботу, призначену для ро́бота, хоча, по суті, *я* робот, а роботу, яку я маю виконувати, *слід* виконувати, власне, так, як виконує робот. Але я не можу цього робити, я не можу зосередитися, у мене трапляються погані дні, кепський настрій… Ти розумієш, що я кажу?

— Звісно, розумію, — кивнув Мішкін. — Ну, а тепер — як щодо запчастини?

— Вона не тут, не всередині. Вона зовні.

— Де саме?

— Десь за п'ятнадцять миль звідси, може, і за двадцять.

— А що вона там робить?

— Що ж, спершу всі запчастини були тут, на складі. Усе було влаштовано дуже логічно й зручно. Хіба, може, надто просто, щоб міг витримати людський розум, бо раптом дехто став думати: «А що станеться, якщо аварійний космічний корабель упаде *просто на покрівлю складу?*» Це запитання збентежило всіх, тож проблему доручили комп'ютеру, і отримали відповідь: «Децентралізуйте!» Інженери та планувальники

закивали головами й сказали: «Децентралізуймо, *звісно*, як *ми* не подумали про це раніше?» Тож віддали накази, робочі команди пішли й розставили запчастини по всій території. А потім кожен сів і проказав: «Гаразд, тепер *уже* добре». Тоді *справді* почалися проблеми.

— Які проблеми? — запитав Мішкін.

— Ну, людям доводилося покидати склад і виходити на поверхню Гармонії, щоб узяти потрібну їм деталь. А це означало небезпеку. Знаєш, чужі планети небезпечні, бо на них трапляються інопланетні речі, людина не знає, як реагувати, а коли вже зметикує, яка ситуація і як їй дати раду, та вже прийшла й минула, а може, ще й убила тебе.

— Які інопланетні речі? — здивувався Мішкін.

— Мені не дозволено згадувати про специфіку, — відповів комп'ютер. — Якби я сказав, усе стало б значно складнішим.

— Чому?

— Успішна адаптація до інопланетних небезпек вимагає здатності розпізнавати в широкому діапазоні, що становить небезпеку, а що — ні. Якщо я згадаю тільки одну або дві можливості, ти станеш надміру підготованим — це так званий тунельний ефект — і отак би обмежив своє

сприйняття інших ризикованих ситуацій. Крім того, у цьому немає потреби.

— Чому?

— Бо тут усе передбачено. Назовні тебе супроводжуватиме РДОЗ-робот. Якщо ми маємо бодай одного на складі. Тут усе змішалося під час останньої доставки…

Контрольна панель замовкла.

— Що… — промовив Мішкін.

— Будь ласка, — урвала його панель, — я перевіряю інвентар.

Мішкін чекав. За кілька митей панель сказала:

— Так, ми маємо на складі РДОЗ-робота. Його привезли під час останньої доставки. Було б украй прикро, якби й цього не було.

— А що це за робот? — запитав Мішкін. — Що він має робити?

— Ця абревіатура означає Реагування на Довкілля для Особливих Завдань. Ці машини запрограмовані реагувати на умови конкретного інопланетного світу. Вони виявляють усі потенційні шкідливі подразники для людини, застерігають її, захищають і пропонують доречні контрзаходи. Зі РДОЗ-роботом ти будеш не в меншій безпеці, ніж якби сидів у Нью-Йорку.

— Красно дякую, — мовив Мішкін.

4. ВЛАСТИВІ КУРЧАТАМ МАЛЕНЬКІ ВИМОГИ ПЕРСОНІФІКАЦІЇ — НАЙПОШИРЕНІША ОЗНАКА ПОРУШЕННЯ СПІВВІДНОШЕНЬ ЧУТТІВ

РДОЗ-робот був невисоким і прямокутним. Лакований яскраво-червоний футляр був його найпривабливішою рисою. Він ходив на чотирьох тоненьких кінцівках і мав ще чотири на верхній частині свого контрольного корпусу. Він скидався на тарантула, замаскованого під робота. Й одразу звернувся до Мішкіна:

— Гаразд, синашу, берімося до діла.

— А це буде дуже небезпечно? — поцікавився Мішкін.

— Завиграшки. Я б упорався навіть із зав'язаними очима.

— За чим я маю пильнувати?

— Я скажу тобі.

Мішкін стенув плечима й пішов за роботом повз касу і крізь обертові двері на поверхню Гармонії. Йому здавалося, ніби робот знає, що робить. Але Мішкін помилявся. Брак знань у нього був страхітливим, неминучим і на диво зворушливим.

Можливо, тільки діва верхи на єдинорогу була б так само нетямущою, як Мішкін.

(Звісно, його дружок-робот теж не був втіленням кмітливості. Додайте його невігластво до невігластва Мішкіна — і ви отримаєте справді велике від'ємне число, яке дорівнює кількості захворювань на плеврит від початку Другої Пелопоннеської війни.)

Джем, солодкі великодні булочки, феляція, колір губів — оце було в голові Мішкіна, коли він нетвердо ступив на сумнівну поверхню Гармонії.

— Як довго тривають галюцинації? — запитав Мішкін.

— Чому ти запитуєш мене? — лагідно здивувався шеф із побитою гармонікою. — Я теж галюцинація.

— Як я можу сказати, які речі реальні, а які — ні?

— Спробуй лакмусовий папірець, — радив Чжуан-цзи.

— Ситуація тут така, — мовив робот. — Ти маєш точнісінько виконувати те, що я кажу, бо інакше справді загинеш, і то притьмом. Зрозумів?

— Авжеж, — кивнув Мішкін.

Вони йшли по пурпуровій рівнині. Вітер дув зі сходу зі швидкістю п'ять миль за годину, долинав електронний щебет птахів.

— Коли я скажу тобі лягти, — напучував робот, — тобі треба мерщій упасти на землю. Не буде часу блимати очима і затинатись. Я лише сподіваюся, що твої рефлекси в гарній формі.

— Здається, ти казав, ніби тут немає небезпеки, — зауважив Мішкін.

— Чудово, ти піймав мене на суперечності, — усміхнувся робот. — Я, може, маю свої причини брехати тобі.

— Які ж?

— Може, я маю свої причини не повідомляти тобі, — відповів робот. — Просто слухай, що я кажу тобі тепер. Лягай!

Мішкін теж почув тихеньке пронизливе дзижчання. Він гупнувся на траву і розбив ніс, ревно прагнучи виконати наказ. Побачив, як робот розвернувся, тримаючи два пістолети в металевих руках.

— Що це? — запитав Мішкін.

— Парувальний поклик шестиногого протобронтостегозавра. Коли цих тварюк опановує жадання, вони ладні задовольняти його з ким завгодно.

— А хіба вони не бачать, що я неналежний об'єкт для їхнього потягу?

— Звісно, бачать, але їм треба кілька хвилин, щоб сигнал дійшов до їхнього мозку, бо прото-Б

важко назвати кмітливими. А тим часом двадцятитритонна розпашіла тварюка вже вилізе тобі на голову.

— То де ж вона? — запитав Мішкін.

— Підходить, — похмуро мовив робот, крутячи пістолети за їхні запобіжники.

Дзижчання погучнішало, зросла його амплітуда. Мішкін побачив, як щось, схоже на метелика з двометровим розмахом крил, пропурхало повз із веселим дзижчанням. Не звернуло на них уваги й зникло десь ліворуч.

— Що це було? — запитав Мішкін.

— Та з біса ясно, що воно скидалося на метелика з двометровим розмахом крил, — відповів робот.

— Я так і думав. Але ж ти казав…

— Так-так-так, — роздратовано кинув робот. — Доволі очевидно, що трапилося. Ця тварюка-метелик навчилася імітувати парувальний поклик прото-Б. Мімікрія в галактиці — вкрай поширений феномен.

— Поширений? Та ж він заскочив *тебе* зненацька.

— Що тут могло заскочити? Я просто вперше натрапив на тварюку-метелика.

— Ти мав би знати про це, — дорікнув Мішкін.

— Помиляєшся. Я запрограмований лише визначати ситуації та речі, які можуть бути небезпечні для людини, і давати їм раду. Велике старе пурхало не може зашкодити тобі — хіба що ти намагатимешся ковтнути його, — тож я, природно, нічого не маю про нього у файлах своєї пам'яті. Ти маєш збагнути, що я не якась бісова енциклопедія. Я маю справу лише з небезпечним матеріалом, а не з будь-якою клятою штучкою, що ходить, або плаває, або літає, або повзає, або риє, або як вона ще там совається. Ти збагнув, синку, що я маю на увазі?

— Збагнув, — підтвердив Мішкін. — Думаю, ти знаєш, що робиш.

— Я, до речі, саме для цього й створений, — мовив робот. — Ходімо, гуляймо собі далі.

5. ПІДГОТОВАНА ЗАЯВА

— Я вже певний час маю психічні проблеми. Я сприймаю ідеї, образи. Але не знаю, що реальне, а що ні. Інколи я думаю, що я поїв, а потім з'ясовується, що не їв. Інколи я думаю, що я жив, а потім з'ясовується, що не жив. Я не можу пригадати, чому я тут або в якому злочині мене

звинувачують. Хай там як, я певен, що я невинний. Я певен, що я невинний, хоч би що я зробив.

Мішкін із надією глянув угору, але побачив, що присяжні вийшли, суддя пішов, світ зник, а знудьгований охоронець гортав давній випуск журналу *Rolling Stone.*

Мішкін раптом зупинився.

— Що? — запитав робот.

— Я бачу щось попереду.

— Чудово! — всміхнувся робот. — Я бачу багато чого попереду. Я *завжди* бачу багато чого попереду. Господи, та *кожен завжди* бачить багато чого попереду.

— Ця річ попереду схожа на тварину.

— Ну, і що тут такого?

Істота, яку побачив Мішкін, розміром і формою була трохи подібною до тигра, але з коротшим хвостом і більшими лапами. Її масть була наче плямистий шоколад із блискучими жовтогарячими смужками. Істота скидалася на неоковирну, голодну й безпринципну галюцинацію.

— Вона здається небезпечною, — застеріг Мішкін.

— Це лише показує, як багато ти знаєш про неї, — промовив робот. — Ця тварюка — пахінер-

тій, травоїдна тварина з норовом як у корови, але боязкіша.

— Але ж зуби.

— Не давай зубам одурити себе.

— Мімікрія?

— Авжеж, друже. А тепер опануй себе й ходімо.

Обидва й далі йшли по пурпуровій рівнині. Робот, навіть не завдаючи собі клопоту дістати пістолети, насвистував мелодію *Elmer's Tune*. Мішкін, ідучи на два кроки позаду, мугикав «Сумний вальс» Сібеліуса.

Пахінертій обернувся й дивився на них очима кольору коагульованої крові яка. Позіхнув, показавши схожі на ятагани різці. Потягнувся, показавши гладенькі брижі м'язів із кожного боку, що нагадували ледачкуватих восьминогів, зчеплених під тоненьким пластиковим простирадлом.

— Ти певен, що він травоїдний? — запитав Мішкін.

— Нічого, крім трави і кульбаб, — відповів робот. — Хоч інколи охочі до турнепсу.

— Здається достатньо лихим.

— Природа здатна на міріади маскувань.

Людина і робот підійшли ближче до тварини. Пахінертій прищулив вуха. Хвіст він випростав

і підняв угору, наче стрілку циферблата, каліброваного на градуси тривоги. Випустив пазурі — наче нещадні вигнуті зубці диявольських вил. Загарчав — і цей звук спонукав кілька перипатетичних дерев стулити докупи гілля, витягти коріння й перебратися на спокійнішу територію далеко на півночі.

— Природа ревно готується, — промовив Мішкін. — Я б присягнув, що ця тварюка от-от нападе на нас.

— Природа перебільшує, — заспокоїв робот. — Така природа природи.

Обидва були за десять метрів від пахінертія, що стояв украй спокійно й чудово імітував смертельно небезпечну тварину, яка от-от знавісніло нападе та покалічить і вб'є кожну людину на своєму шляху, — а може, ще й ро́бота та кілька дерев, просто так, знічев'я.

Мішкін зупинився.

— А тепер подивись, — сказав він. — В усьому цьому є щось хибне. Я думаю…

— Ти забагато думаєш, — дорікнув робот напруженим, твердим голосом. — На Бога, опануй себе, хлопче. Я РДОЗ-робот, навмисне натренований для такої роботи, і даю тобі слово, ця жалюгідна корова в тигрячій подобі…